

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

9/2009

University of Economics

Prague

Nebezpečí kýče

Jakub Černý

Abstract

I demonstrate in this work that we can equate successfully some styles of human behaviour with influences of kitsch in the fine art on us. And we have not any reasons to separate the kitsch in the fine art and these styles of the human behaviour. The influences of the kitsch in the human behaviour can be (and often are) very dangerous. I should like to demonstrate to what measure can be dangerous that behaviour with its influence on the thinking of collectivity. And we can be sure, if the people can not recognise easier sort of kitsch in the art, they do not recognise the latent kitsch in the calculated human act either. I compare an encyclopedic definition of the kitsch to Hayek's description of the unavoidable methods and dangers of the social engineering to demonstrate the dangers of all sorts of the kitsch.

Pozoruji u mnohých lidí jednu zvláštní a v určitých situacích těžko pochopitelnou vlastnost, která je pro společnost mnohem větším problémem, než si většina z nás vůbec dokáže připustit. Mnozí lidé totiž přijímají informace, vědomosti a vjemy, které jim nepřinášejí žádnou novou hodnotu, jen požitek, který ale nemá opodstatnění ve skutečnosti. Je to totiž požitek ze lži (či ze zfalšování) za účelem uspokojení či požitku, aniž si však tito lidé uvědomují, že jim toto přijímání nepřináší žádnou novou subjektivní hodnotu. Daný objekt, který předstírá přínos nové hodnoty, se v případě výtvarného umění poměrně dobře shoduje s encyklopedickým heslem "kýč": "podbízivý, líbivý výtvarný projev pochybné umělecké hodnoty, dovolávající se odezvy na banální, obvykle sentimentální nebo dobově žádané téma a zacházející s osvědčeným způsobem jeho podání (zpravidla vypůjčeným od slavných mistrů) (...)"¹ A dále se uvádí, že jednoznačná definice kýče je velmi obtížná. Je však pro mě nepochopitelné, proč se pokus o definici kýče omezuje často pouze na oblast výtvarného umění, popř. umění jakožto celku. Přičemž aby kýč působil přesvědčivě, tzn. aby lidé měli pocit získání přidané hodnoty, musí pokud možno co nejsilněji působit na jejich emoce. Dobrý kýč je pak velmi mocnou zbraní. Kýč si ale může také vytvořit člověk sám pro sebe za účelem sebeuspokojení.

Největším nebezpečím pro společnost (vyjma její fyzické likvidace) je snaha o dosažení konkrétních cílů (byť obvykle s dobrými úmysly), protože ta znamená nutnost organizovat celou společnost a všechny její zdroje k jedinému cíli, tedy odmítání uznat autonomní sféry jednotlivých lidí, ve kterých jsou jejich cíle svrchované. Předpokládalo by to vytvoření úplného etického kodexu, v němž bude možné každé lidské hodnotě přiřadit nějaké postavení.² Každá stupnice hodnot je však dílem konkrétní osoby, a ta postihuje pouze velmi malou část lidských potřeb. Tyto stupnice jsou nevyhnutelně různé a často protikladné, a proto je nutné umožnit každému člověku, aby se řídil, v rámci určených mezí, svými hodnotami.³ Není žádný důvod k tomu, aby nějaký systém podporoval ty hodnoty, které slouží k účelům, pro které byl daný systém zamýšlen a vybudován.⁴ Je velmi pravděpodobné, že čím vyšší je vzdělání a inteligence jednotlivých lidí v určité skupině, tím mají rozvinutější a diferencovanější sklony, a tím hůře se dokážou shodnout na nějaké konkrétní hierarchii hodnot. Počet lidí, kteří se na takové hierarchii hodnot shodnout dokážou, by byl téměř jistě nedostačující, lze však získat podporu lidí, kteří nemají žádné pevné názory, ale případně přijmou hotový systém hodnot. Lidé se mnohem snadněji dohodnou na negativním než na pozitivním

¹ BULISOVÁ, Jiřina a kol.: Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích, 1. vydání, Praha, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s. r. o. 2003, str. 678

² Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 30

³ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 31

⁴ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 72

programu, což navíc hlavnímu vůdci obvykle poskytuje větší svobodu jednání než jakýkoli pozitivní program.⁵ Z výše uvedených důvodů bude taková početná skupina s dostatečně homogenními názory, která je schopna vnutit svou vůli ostatním, složena pravděpodobně z nejhorších lidí ve společnosti.⁶ Ekonom F. A. Hayek⁷ napsal, že "(...) řady členstva totalitní strany budou posíleny těmi (...), jejichž vášně a emoce lze snadno vybičovat."⁸ Nejlepším způsobem je podle mého názoru právě předstírání, že představované myšlenky přesvědčovaným lidem přináší nové hodnoty, ačkoli jim přináší pouze falešné uspokojení.

Abych mohl ukázat, jakých všech oblastí lidského života se kýč dotýká, musím nejprve předložit svoji definici kýče:

Kýč je nejzákladnějšími lidskými city fundamentálně citově zabarvená zkreslená výpověď o autentickém vnímání, či ve výpovědi předstírané autentické vnímání citově zabarvené nejzákladnějšími lidskými city nepřinášející informovanému subjektu (nějakému člověku) tímto zkreslením, nebo předstíráním žádnou přidanou hodnotu, aniž by to tento subjekt při svobodném přijímání této výpovědi očekával, motivované uspokojením informovaného subjektu, nebo dané nedostačující schopností autora výpovědi dostatečně nezkrusleně vypovědět o autentickém vnímání (případně kombinací obojího).

Je zapotřebí si uvědomit, že jediným (ale někdy fundamentálním) nebezpečím kýče (vyjma toho, že vnímání výpovědi bychom nevěnovali svůj čas a další oběti, kdybychom věděli, že nám nepřinese novou hodnotu, ačkoli to byl možná náš jediný důvod této oběti) je neuvědomění si, že nám výpověď nepřinesla novou hodnotu! Proto není tak důležité, zda jsou naše očekávání správná. Moje definice v sobě pojímá i uvědomění si, že nám případně výpověď novou hodnotu nepřinesla, protože jinak bychom stěží kdy mohli jednoznačně mluvit o kýči ve smyslu mojí definice doplněné o podmínku neuvědomění si výše uvedeného. Výpověď bychom mohli označit za kýč jen nejednoznačně a to v situacích, ve kterých lze odhadnout přínos (nebo spíše „nepřínos“) nové hodnoty určitému subjektu, kdy tedy při posouzení tohoto přínosu nejsme tolik závislí na názorech a pocitech daného člověka, ani na informacích od něho, jak ale uvedu podrobněji později. Kýčem bývá v běžné řeči označována i taková výpověď, o které se domníváme (nebo víme), že se snaží být nerozpoznaným kýčem (tím zde mám na mysli takovou výpověď, která předstírá možnost (nebo obvykle dokonce jistotu) přínosu nové hodnoty a doufá, že subjekt bude uspokojen (výpověď v něm vyvolá jisté emoce) myslíc si, že přijal

⁵ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 73

⁶ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 72- 73

⁷ Friedrich August von Hayek [hajek] (1899- 1992)- britský ekonom rakouského původu

⁸ HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 73

novou hodnotu (ať už by to bylo způsobeno "zatemněním mysli" nebo iluzí, že tyto emoce jsou projevem přijetí určitého typu nových hodnot)).

Přidanou hodnotou nemusí být pouze kvalitativně nová hodnota, může jí být i kvantitativní rozšíření již přijatých hodnot (vč. nového náhledu na ně).

Termín "lidské city" jsem použil, protože se zabývám problémem společenským, a nemá proto žádný význam zabývat se otázkou citů zvířat. Navíc jsem nechtěl nastolit metodologický problém- otázku citu zvířat, kde lze uvažovat ještě méně než v případě citů lidských, že bychom si vypomohli svými vlastními zkušenostmi.

Dále uvádím, že informovaný člověk neočekává, že mu sdělení nepřinese žádnou novou (přidanou) hodnotu. To proto, že kdyby subjekt žádnou novou hodnotu ani neočekával (a jediným důvodem vnímání výpovědi by bylo uspokojení z předstírání si, že výpověď novou hodnotu přinesla), nazval bych takovou výpověď brakem a v případě, že by byl navíc subjekt sám autorem výpovědi, nazval bych takovou výpověď sněním. Brak ani snění samotné logicky nepředstavují nebezpečí, které představuje kýč. Je-li subjektu předkládán kýč, subjekt (jak jsem již uvedl) novou hodnotu očekává a nebezpečí spočívá v tom, že si mnohdy ani neuvědomí, že žádnou novou hodnotu nezískal, jak jsem toho často svědkem.

Uvádím, že kýč je nutně citově zabarvený, to proto, aby byl schopen přinést subjektu požitek, o kterém musí být subjekt přesvědčen, že je následkem získání nové hodnoty (nebo jeho průvodním jevem). Aby kýč ovládl co nejrozsáhlejší skupiny lidí, musí být zabarven city, které jsou rozšířené u všech těchto lidí, tedy city lidem nejvlastnějšími (já jsem použil označení "nejzákladnější city", protože se jedná o city, na jejichž základě lze teprve stavět city "vyšší"). City vyšší jsou navíc složitěji strukturované a proto sensiblnější na zjištění, zda jejich nositeli byla skutečně poskytnuta nová hodnota. "Nejzákladnější" city musí mít i člověk s takovou inteligencí a citovou výbavou, že si není schopen uvědomit, v situaci, kdy mu určitá výpověď novou hodnotu nepřinesla, že mu ji nepřinesla. Kýč může být citově zabarven jak kladnými (libými) tak i zápornými (nelibými) city. Přináší-li autor výpovědi záměrně výpověď (pro subjekt) nehodnotnou (za účelem přesvědčit ho o hodnotě dané výpovědi), bude se snažit o minimalizaci svých nákladů; pravděpodobně se tedy pokusí u subjektu (subjektů) pouze posílit pocity, které sám prožívá nebo se pokusí tyto pocity převrátit nebo se pokusí o „extremizaci“ svých pocitů (nebo pocitů, které považuje za protikladné).

Motivací vypovídajícího podat zkreslenou výpověď, nebo zcela předstírat autentické vnímání obvykle nebývá samoúčelná radost ze zmatení subjektu, nýbrž kýč bývá v tomto případě obvykle pouhým prostředkem k jinému cíli. Mnohdy se jedná o cíl zisku z prodeje určitého zboží, materiálu či výrobku (záměrně jsem nepoužil formulace "zisku peněz", protože ty by byly pro většinu lidí evidentně

dalším pouhým prostředkem k jinému cíli- nákupu něčeho, z čeho očekávají užitek, a pokud by tomu tak nebylo, jednalo by se velmi pravděpodobně o ukázkou kýče). Konečným cílem mohou být ale i nekvantifikovatelné výnosy. Jako velmi častý příklad ze zkušenosti bych uvedl přínos z toho, že neponeseme náklady za vzdání se uniformity jednoduše tím, že se uniformity nevzdáme ("nevybočíme z řady"). Aby ale tento příklad nebyl špatně pochopen, musím dodat, že toto "vybočení", či "nevybočení" nelze posuzovat samo o sobě (bez kontextu); stejně tak dobrým příkladem kýče jakožto prostředku nekvantifikovatelných výnosů jako "nevybočení" z řady je i "vybočení z řady" samo pro sebe (samozřejmě za účelem sebeuspokojení vyvěrajícího z falešné představy zisku nové hodnoty "vybočením z řady"). Řečeno obecně, motivací k záměrnému vytvoření kýče je výnos, nebo analogicky snížení nákladů. Účelem však nemusí být pouze samotné uspokojení někoho jiného, nýbrž i sebeuspokojení, o které se autor kýče s nikým nepodělí, sebeuspokojení, o které se autor kýče podělit chce, a proto kýč sdělí či zveřejní, dále sdělené snění (či např. převyprávěný, popsany brak) vydávané ve výpovědi za autentické vnímání (byť nezáměrně, nezdůrazněním, že se jedná o snění) a konečně (jak již bylo řečeno) kýč nemusí mít účel žádný, protože může být produktem nedostačující schopnosti výpovědi o autentickém vnímání (nebo neschopnosti subjektu přijmout novou hodnotu, ale zároveň jeho mínění, že ji přijal). Jsem si vědom toho, že termín "dostatečně nezkresleně vypovědět" obsažený v mojí definici kýče je vágní, ale schopnost nezkresleně vypovědět je kategorií míry.

Velmi důležitý závěr přímo vyplývající z mojí definice kýče je, že autentické vnímání nikdy nemůže být kýčem. Teprve naše zkreslení autentického vnímání vytvoří z autentického vnímání kýč. Přírodní scenérie se stane kýčem teprve díky naší určité romantické představě neoprávněně spjaté s danou scenérií. Kýčovitě umělecké dílo nazýváme kýčovitým buď proto, že je kýčem (někomu přináší neodůvodnitelný požitek, neopodstatněné uspokojení), nebo proto, že se o to podle našeho mínění snaží. Avšak právě proto, že si uvědomujeme skutečnost, že nám dílo nepřináší žádnou novou hodnotu, nestaneme se obětí kýče (pokud jsme však očekávali přínos nové hodnoty, bude se opravdu jednat o kýč). Autentické vnímání kýče není kýčem, protože neočekáváme novou hodnotu od vnímání samotného (od prožitku), nýbrž od výpovědi. Není přitom důležité, zda přijmeme tvrzení, že náš prožitek je přímo prožíváním vnímání samotného.

Dalším závěrem vyplývajícím ze samotné definice kýče je fakt, že přinese-li subjektu výpověď nějakou novou (i jen přidanou) hodnotu, nejedná se o kýč, a to ani v tom případě, že autor výpovědi zamýšlel vytvořit kýč (a třeba by měl v tomto smyslu u jiného subjektu i úspěch). A naopak pokud sdělení subjektu novou hodnotu nepřineslo (ačkoli to očekával), jedná se vždy o kýč a to i v tom případě, že autor dané výpovědi očekával přínos nové hodnoty posluchači a jemu samotnému třeba i dané autentické vnímání novou hodnotu přineslo (a i jinému posluchači,

čtenáři, vnímátele tato výpověď třeba přinesla novou hodnotu), ale obětí kýče není subjekt v takové situaci, kdy třeba i z objektivních důvodů není schopen přijmout novou hodnotu výpovědi, pokud si je vědom, že mu výpověď novou hodnotu nepřinesla. I takový případ může být velmi nežádoucí, avšak kýč považuji za nebezpečí mnohem větší, protože tento případ může vést při nejhorsím k nezlepšení našich životů, zatímco kýč může vést ve své celospolečensky nejhorší (protože nejjobsáhlejší) variantě k výraznému zhoršení až ohrožení našich životů, jak jsem již naznačil a ještě dále rozvedu v souvislosti se slovy F. A. Hayeka. Kýčem logicky není ani výpověď, která novou hodnotu nepřinesla, ale subjekt novou hodnotu ani neočekával (ať už byla, či nebyla výpověď autorem zamýšlena jakožto kýč). Příkladem této situace však nemusí být třeba i sebevíce (co do frekvence) opakovaný vjem z té samé výpovědi, protože novou hodnotou může být i hlubší prožitek umožněný lepším poznáním výpovědi (např. „polozautomatizováním“ výpovědi a tedy možností soustředit se na její nuance nebo vnímáním výpovědi jako sourodého celku díky znalosti jejích následujících částí). Specifickým, ale nijak zajímavým případem, je situace, kdy výpověď nepředstírá možnost přínosu žádné nové hodnoty (ať už ji v žádném případě přinést nemůže, nebo by ji mohla bez ohledu na autorovo očekávání někomu přinést), ale subjekt od výpovědi novou hodnotu očekává, výpověď mu ji nepřinese a on si to uvědomí.

Nová hodnota může být čistě umělecká. Pokud je výpovědí pocit z něčeho skutečného nebo pocit vyvolaný sněním, pak přinese-li subjektu novou hodnotu, pro kterou byl vytvářen (či sdělován), nejedná se samozřejmě o kýč. Nemohu proto souhlasit s názorem, že umění je vždy výzvou (což má být odlišnost (či jedna z odlišností) umění od kýče).⁹

Samozřejmě, že obrovským problémem může být, přikládá-li někdo určitým hodnotám fatálně jinou váhu než my, avšak zákeřnějším (protože mnohdy neočekávaným, nepředpovídatelným a nerozpoznaným) problémem je právě výše zmíněný problém přesvědčení o zisku nové hodnoty. F. A. Hayek napsal: "Je-li pocit útlaku v totalitních zemích obecně mnohem méně výrazný, než si většina lidí v liberálních zemích představuje, pak je to způsobeno tím, že v totalitním státě se vládám do značné míry podařilo dosáhnout toho, aby lidé mysleli právě tak, jak si to tyto vlády přejí."¹⁰ Jsou-li všechny zdroje informací pod jednou kontrolou a řízením, lze utvářet myšlení lidí, jako kdyby to byl celek.¹¹ Mají-li lidé přijmout oficiální hodnoty totalitní společnosti, je nutno jim ukázat, že tyto nové hodnoty jsou plně v souladu s těmi, které vyznávají, což se obvykle neobejde bez různých tvrzení o

⁹ Srv. VANĚK, Jiří: Úvod do estetické zkušenosti, 1. vydání, Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze 1997, str. 280

¹⁰ HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 81

¹¹ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 81

příčinných souvislostech mezi prostředky a cíli, přičemž nestačí, aby lidé přijali pouze konečné cíle, nýbrž i dané prostředky¹² (také proto, že některé hodnoty této společnosti mohou být v plánu formulovány jen implicitně).¹³ Zatímco bude muset centrální plánovací úřad neustále rozhodovat v záležitostech, ve kterých mu bude chybět jakékoli morální vodítka, bude muset přesvědčit lidi o správnosti svých rozhodnutí, bude-li chtít, aby se tomuto rozhodnutí nejen pasivně podrobovali, ale aby ho i aktivně podporovali.¹⁴ Bude tedy muset přesvědčit obyvatele, že jeho prostředek k určitému cíli je nejlepším způsobem, jak dojít k cíli, a že naplnění cíle (ačkoli tento cíl hodnoty obyvatel nenaplnňuje) bude tou určitou hodnotou, kterou tito lidé už dávno vyznávali. Je to tedy velmi odstrašující příklad kýče, navíc takový příklad, který lze dále konkretizovat uvedením fašistické Itálie, nacistického Německa či socialistického Sovětského svazu... O následných způsobech přesvědčování obyvatelstva v totalitních státech píše F. A. Hayek: "Veřejná kritika či pouhé vyjádření pochyb musí být potlačeny, neboť by potenciálně mohly oslabit podporu ze strany lidu."¹⁵ Nejen hodnoty, ale i fakta a teorie se pak musí stát součástí oficiální doktríny, čemuž bude muset sloužit každý prostředek využitelný k šíření vědomostí a informací.¹⁶ Stane-li se posláním vědy služba nějakým zájmům ve výše uvedeném smyslu bez ohledu na snahu o nalezení pravdy, jediným jejím cílem bude potvrzení a další šíření názorů, které ve skupině, jejímž zájmům slouží, vládnou.¹⁷ Je tedy zjevné, že kýč může v jistých formách představovat obrovské nebezpečí. Jedná se přitom stále o tentýž kýč, který se někdy vyskytuje mezi uměleckými díly, a jak uvedu později, který bývá součástí i našich životů ve zcela běžných záležitostech. A není důvodu si myslet, že lidé, kteří nerozpoznají kýč v těchto zcela běžných otázkách, ho poznají ve výše uvedených nejnebezpečnějších (z celospolečenského hlediska) formách.

Zabýval jsem se však takovým náhledem na kýč, kdy je přínos nové hodnoty posuzován subjektem subjektivně. Z tohoto hlediska, přísně vzato, nelze kýč nikdy odhalit, ani pokud věříme informaci od subjektu, že mu podle jeho názoru výpověď novou hodnotu přinesla. Pokud ale dokážeme alespoň zčásti vybraného člověka popsat objektivně v tom smyslu, že pohlížíme na ten jeho aspekt, který je v oblasti předmětu věd přírodních, dokážeme přinejmenším docela dobře odhadnout

¹² Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 82

¹³ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 84

¹⁴ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 82

¹⁵ HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 84

¹⁶ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 84

¹⁷ Srv. HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví (přeložil Pavel Bratinka), 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991, str. 86

skutečný přínos hodnoty pro daného člověka. Ale nemám tím na mysli "scientistický" přístup, jak na něj upozorňuje F. A. Hayek v "Kontrarevoluci vědy", ani lékařství, nýbrž především určení antropologického typu člověka a u většiny lidí jen okrajově i současnou neuropsychologii (nebo metodologicky ne tak rigorózní psychologii). Vytváření typologie lidstva je myšlenka obrovsky zneužívaná k možnosti vytváření hierarchické taxonomie lidstva, avšak genetika naopak ukazuje, že k hierarchické taxonomii lidstva nás nic neopravňuje a naopak vyvstává otázka hranic mezi zvířaty a lidmi, která se zdá být genetikou nezodpověditelná. Zkušenost s různými národy nás ale učí, že nicotné rozdíly ve stavbách našich mozků a v obsahu naše chování ovlivňujících hormonů, které nedávají žádný závdavek k vytváření hierarchie lidstva ani k vytváření relativního pořadí důstojnosti lidí, vedou ke značně rozdílnému myšlení i přístupu k životu. Tyto rozdíly jsou dány (pomineme-li rozdíly dané pohlavně) statisticky ve velké převaze dědičnosti. Uvědomuji si přitom metodologické problémy s kauzálním vztahem jak mezi stavbou mozku (a procesy v něm) a množstvím jednotlivých hormonů na straně jedné a chováním na straně druhé, tak i mezi stavbou a složením jistých struktur a statisticky pozorovanou silnou korelací fyzických i psychických vlastností předků a potomků. I pokud jen přijatelně (z hlediska závěrů, ke kterým chci dospět) abstrahujeme a považujeme potomka za ideální kombinaci předků, pak chceme-li, aby pravděpodobnost, že náš potomek bude po fyzické i psychické stránce co nejvíce podobný nám (abstrahujeme-li od jeho pohlaví), a chceme-li zajistit co nejpravděpodobnější soulad v partnerském vztahu, musí být i náš partner (druhý rodič) po obou stránkách co nejvíce podobný nám. Výběr partnera často není příliš ovlivněn rozumem, avšak máme-li možnost takového výběru, je třeba si uvědomit, že instinkt nám může pomoci v nejlepším případě k selekci, tedy k zúžení výběru a jak často pozoruji, výběr partnera je často ovlivněn očividnou neschopností odhalit kýč. V těchto případech se jedná o kýč, který nemusí být záměrem "autora výpovědi" a bývá způsoben objektivní nemožností přínosu určitých nových hodnot, který subjekt očekává. Předně se jedná o takový výběr dlouhodobého partnera (partnera, u něhož lidé doufají, že bude partnerem celoživotním), kdy je vybírán záměrně (jako hodnota sama o sobě) partner odlišný (na první pohled a později se obvykle (i když tedy nikoli nutně) ukáže, že i od základu). Tato odlišnost je ale hodnotou jistě přinejmenším pochybnou a otázkou zůstává pouze, zda nepřináší "vybírajícímu" uspokojení, o kterém se domnívá, že je důsledkem (či průvodním jevem) zisku nové hodnoty dané touto odlišností. Ale i při výběru dlouhodobého partnera podobného je často zamyšlení se nad jeho kýčovitostí pro daného člověka nasnadě. Bylo-li by cílem výběru pouze rodičovství, nesměly by být brány v úvahu (alespoň dědičně nepřenosné) psychické poruchy považované za poruchy způsobené vlivem okolí, ani chování potenciálního partnera ovlivněné působením okolí, ani jeho názory, nýbrž pouze jeho styl myšlení (vlastnosti jeho myšlenkových procesů, na rozdíl od

"způsobu myšlení" (v rámci konkrétní oblasti lidského myšlení) vrozené) vedoucí často podobné lidi k podobným pohledům na existenciální otázky. To vše je samozřejmě jen velmi obtížně zjiřitelné. Vzhled člověka lze posoudit mnohem lépe, ale i ten je nutno z pohledu problematiky kýče posuzovat prizmatem dědičnosti. Není sice zřejmé, co je na fyzickém vzhledu jak určující pro posouzení podobnosti, a je pravdou, že nejvíce senzibilní jsme při vnímání obličeje, který může přinést (a díky instinktu... přináší) mnohem detailnější informace o ostatních lidech než celý zbytek těla, ale lze říci, které fyzické vlastnosti s dědičností jistě nesouvisí, přesto že hrají obvykle velkou roli při výběru partnera. Určitě se jedná o zkrášlení obličeje např. kosmetikou, o účes, ale i o symetrii obličeje nebo o barvu očí, pokud ji posuzujeme (byť třeba nevědomky) spíše jako barvu samotnou, třeba ve vizuálním kontextu s barvou pleti, kterou navíc také případně posuzujeme spíše jako barvu samotnou a zjednodušeně řečeno obličej potenciálního partnera posuzujeme spíše jako umělecké dílo než jako o něčem vypovídající tvář. Domnívám se, že sledování obličejů lidí jako uměleckých děl (je-li to u lidí přirozené) se nevyklučuje s jistým kritickým nadhledem při výběru partnera, byť si uvědomuji (jak už jsem uvedl výše), že tento výběr prvotně nemusí být ovlivněn rozumem. Otázkou také je, do jaké míry je nám fyzicky podobný člověk podobný také psychicky a naopak¹⁸. Ze zákona dědičnosti vyplývá, že celkově nejpodobnější jsou nám příslušníci stejného etnika, z čehož vyplývá, že námi vnímaná fyzická podoba (nejen celková, způsobená zejména výraznou podobou charakteristických částí a rysů obličeje, ale i taková, kdy charakteristiky potenciálně podobného typu člověka stanoví věda nebo si je metodou "pokus- omyl" stanovíme sami) člověka z nám vzdáleného etnika je čistě náhodná, způsobená kombinací zděděných vlastností od jeho předků, nám nepodobných.¹⁹ Musím ale zdůraznit, že nejsem zastáncem eugeniky, která má největší možnosti právě v takové strašlivé společnosti, na kterou upozorňoval Hayek jako zejména na důsledek scientismu, a která má výrazné podhoubí ve společnosti díky necitlivosti na rozpoznání kýče. Rozdíly, které jsou determinovány pohlavím, nelze při výběru druhého rodiče svého dítěte považovat za rozdíly, protože za prvé právě ony vedou k možnosti (či nutnosti) výběru partnera a za druhé se každý člověk podle genetiky může in potentio narodit jak jako žena, tak jako muž, čili v obou případech se narodí jeden a ten samý člověk, o pohlaví daného budoucího člověka se rozhodne způsobem, který statistika označuje jako jev náhodný a statisticky není pro vlastnosti tohoto člověka o mnoho důležitější, jaké vlastnosti má rodič stejného pohlaví, než jaké vlastnosti má rodič pohlaví opačného (i když v tomto směru nemluví genetické tak jednoznačně o míře důležitosti tohoto rozdílu, ale nepovažují jej za určující).

¹⁸ Psychické i fyzické vlastnosti ale (podle genetiky) získáváme od rodičů jako nedílnou součást.

¹⁹ V této souvislosti pro zajímavost upozorňuji, že původní slovanské etnikum, jehož jazyk vznikl v průběhu 1. poloviny 1. tisíciletí př. n. l., a které se začalo přibližně od 5. století rozcházet ze své "pravlasti" (v době, kdy mohlo čítat odhadem řádově statisíce až jednotky milionů lidí; encyklopedické zdroje zpravidla uvádějí 1 milion) bylo pravděpodobně sdružením (více či méně mezi sebou se prolínajících) dvou skupin lidí (etnik).

Vlastnosti novorozence jsou pak v základě víceméně ideální (50%) kombinací genetické výbavy obou rodičů (tedy ideální kombinací vlastností předků jak z matčiny, tak z otcovy strany), dále ovlivněné konkrétním pohlavím. Jedinou otázkou je, jak je tento vliv v konkrétních případech velký, což je fundamentálně důležité při výběru partnera k celoživotnímu soužití, a to nejen v konkrétních případech, ale možná i obecně. Domnívám se, že život s člověkem, který je pro nás výrazně větším (nevědomým) kýčem, než by byli jiní lidé, může být uspokojující, ale méně hodnotný.

Kýč může být samozřejmě způsoben také nepochopením výpovědi. Nejobsáhlejší a přitom nejméně přímá (s nejméně jasnou interpretací) bývá výpověď umělecké tvůrčí činnosti. Nepochopení autora umělecky ztvárněné výpovědi, která v důsledku toho nepřinese žádnou novou hodnotu, není nebezpečné, protože není zvykáním si na kýč (a tedy snížením schopnosti jeho rozpoznání). Nebezpečné je naproti tomu falešné uspokojení z uměleckého díla. Umělecké dílo samo o sobě v nás může vyvolat pouze pocit. Pokud daný pocit zkoumáme hlouběji, můžeme se domnívat, že alespoň přibližně právě takový svůj pocit chtěl autor díla (pokud to byl schopný umělec) vyjádřit ve svém díle, a pokud zkoumáme daný pocit ještě hlouběji, můžeme spekulovat (a možná i nikoli náhodou úspěšně), jaké byly příčiny tohoto autorova pocitu. Některý druh umění umožňuje větší úspěšnost těchto spekulací, některý výrazně menší (jestli vůbec nějakou). Někteří autoři ale považují svoji kompozici za součást toho, co jiní považují za tzv. předkompoziční přípravu a jejich dílo (podobně jako experimentální díla vytvořená záměrně vlivem nějaké náhody, která ale také mohou mít uměleckou hodnotu) přináší pouze pocit ze sebe samého. Hlubší zkoumání takové výpovědi může vést ke kýči (dle méj definice, nikoli k takovému kýči, jak je v umění chápán a jak je definován ve výše uvedené encyklopedii). Naopak nezkoumání pocitů, které nějaké umělecké dílo vyvolává, nemůže vést ke kýči, pokud je i bez toho dílo díky pocitům, které vyvolává, pro subjekt citovým obohacím. Rozsáhlým specifíkem je hudba, protože ta podle některých hudebníků nemůže přinášet nic více než pocit z ní samotné a případné představy jejího autora (či hráče), které v něm tento pocit vyvolávají nebo představy posluchačů vyvolávané tímto pocitem, jsou pouhou pomůckou a, je-li pravdivé toto tvrzení, kýčem. Kýčem by potom ovšem byla veškerá programní hudba. Také je nutné odlišit případy, kdy má hudba něco symbolizovat a případy, kdy má něco vyjadřovat. Pokud složitě promyšlená (byť i kompozičně jednoduchá) hudba nepřinesla větší hodnotu než citové obohacím z pocitu, který se autor pokusil vyjádřit v této hudbě (nebo z pocitu, který vyvolává přímo tato hudba), může jen stěží (byť je správně interpretována a byť to nelze zvlášť u nadaných hudebníků vyloučit) přinést posluchači hodnotu větší, a pokud se posluchač domnívá, že jeho představy spojené s hudbou mu pomáhají k přijetí uvedené hodnoty a sám si uvědomuje, že mu tyto představy žádnou přidanou hodnotu nepřinesou, musí to být

přesto u většiny posluchačů a u většiny děl omyl a tudíž je to kýč. Nejlépe lze opět prožívat a pochopit umělecká díla vytvořená (nadanými) lidmi stejného etnika v případné interpretaci lidí téhož etnika. A interpretace může být kýčem stejně tak v umění, jako i v dalších oblastech.

Kýčem, se kterým se každodenně setkáváme, je také kýč ve formě řeči. Nejčastěji je příčinou kýče ve formě řeči snaha o uspokojení subjektu falešnou představou, že mu např. určitý vyslechnutý projev (ať už jeho obsah nebo forma) přinesl novou hodnotu při souběžné snaze mluvčího o co nejnižší náklady takového přesvědčování, tedy za co nejjednoduššího (nejčastěji stereotypního) používání jazyka. Typickým typem takového kýče jsou floskule.

A kýč se může jistě objevovat i ve všech nezmíněných oblastech, ve kterých lze hovořit o estetice: ve smíchu, ve hře (jako takové), v situaci (kontextu) či v designu...²⁰

Jak vyplývá z výše uvedeného, nebezpečí kýče vyplývá z jeho nerozpoznání a z nedávání si na něj pozor (zvykání si na kýč). Ačkoli jsem naznačil, že významným problémem může být i taková situace, kdy si sám autor kýče neuvědomí, že stvořil kýč, ze zkušenosti se mi zdá, že ta největší nebezpečí vyplývají naopak z takových kýčů, kdy ho autor vytvořil záměrně za účelem matení velké skupiny lidí. K takovému kýči mají ti, kdo ho odhalí (a většinou jsou to ti, vůči kterým je kýč namířen) logicky mnohem větší averzi a nevědomé vytvoření kýče (byť vedlo třeba i ke stejným následkům jako vytvoření kýče vědomého) jsou mnozí z nich v mnoha situacích samozřejmě ochotni snáze odpustit. Kýč, který se objevuje mezi uměleckými díly, a který je v encyklopediích (alespoň některých) vydáván za jediný typ kýče, je sám o sobě neškodný a na první pohled se může i zdát, že s takovým kýčem není potřeba nic dělat, protože jeho oběti jsou spokojené (byť je toto uspokojení falešné) a tento typ kýče nepřináší žádné prvotní náklady. Doufám, že se mi ale podařilo ukázat na stejnou podstatu všech typů kýčů a na příklady kýčů, které negativně ovlivňují naše životy (někdy dokonce fatálně), aniž by byly encyklopedicky řazeny pod totéž heslo jako kýč objevující se ve výtvarném umění. Mohlo by se jevit jako malichernost žádat encyklopedické sjednocení pojmů označujících různé typy kýčovitosti, ale pokud by toto sjednocení vedlo k lepšímu uvědomění si nebezpečí (byť nepřímého) některých lidských výtvorů a díky tomu i k větší opatrnosti při jejich konzumaci, opravdu to malichernost není, protože jak jsem už uvedl, není důvod si myslet, že není-li určitý člověk citlivý na rozpoznání (pro mnohé jiné evidentního) kýče jednoho typu, rozpozná kýč (včetně nebezpečí z něj vyplývajících) v případech jiných (obzvláště v takových, kdy kýč není snadno rozpoznatelný ani lidmi, kteří jasně rozpoznali předchozí typ kýče). Mým cílem tedy

²⁰ Tyto oblasti jsou z estetického hlediska popsány a analyzovány např. v této knize: VANĚK, Jiří: Úvod do estetické zkušenosti, 1. vydání, Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze 1997

bylo upozornit alespoň na některé z těch méně evidentních typů kýčů, zvláště na ten celospolečensky nejstrašlivější. Zda je ale v konečném důsledku obdobným nebezpečím také brak (v tom smyslu, v jakém jsem ho výše definoval) nebo snění (speciálně pokud je pouze obranným mechanismem ega), neumím posoudit. Stejně tak neumím posoudit ani nebezpečnost falešného uspokojení z přijetí nové hodnoty, pokud tento příjem subjekt neočekával. Záměrně jsem definici kýče postavil na očekávání subjektu, protože se domnívám, že dané očekávání nastává nejpozději ve chvíli přijímání výpovědi a je to důležitý faktor při přijímání kýče (nehledě na to, že pokud by si subjekt nepřijetí nové hodnoty uvědomil, nelze bez očekávání hovořit o kýči, nýbrž nanejvýš o případném zdání záměru vytvořit kýč). Nevyhýbám se však ani případným definicím kýče, které nebudou očekávání subjektu explicitně obsahovat.

Literatura

BULISOVÁ, Jiřina a kol.: Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích, 1. vydání, Praha, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s. r. o. 2003

FARNÁ, Kateřina; Právo: Tomáš Vlček: Kýč je nemoc nezodpovědného snění, PRÁVO, BORGIS, a.s. 2007, 14. 1. 2009, přístup z internetu: <http://www.novinky.cz/clanek/107066-tomas-vlcek-kyc-je-nemoc-nezodpovedneho-sneni.html>

HAYEK, Friedrich August von: Cesta k nevolnictví, 1. vydání, Praha, Občanský institut 1991

VANĚK, Jiří: Úvod do estetické zkušenosti, 1. vydání, Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze 1997